

Een ambitieus plan: de herziening van het Oude Testament

Jaap van Dorp

Er zijn maar weinig moderne bijbelvertalingen die niet minstens één keer zijn herzien. Uit het Engelse taalgebied zijn de *Revised Standard Version*, de *New Revised Standard Version* en de *Revised English Bible* wel bekend. De *Nederlandse Groot Nieuws Bijbel* en zijn Franse, Duitse, Engelse tegenhangers zijn in de negentiger jaren van de vorige eeuw alle herzien, en de *Willibrordvertaling* heeft sinds de volledige editie in 1975 werd gepubliceerd, meerdere revisierondes gekend.

Van de *NBG-vertaling 1951* is op een aanpassing van de spelling en een modernisering van de schrijfwijze van de bijbelse persoons- en plaatsnamen na, nooit een geheel herziene editie verschenen, terwijl bij de lancering van de vertaling wel een revisie was aangekondigd. Uiteindelijk heeft men daaraan toch zo'n dertien jaar gewerkt, voordat de revisie werd stopgezet in verband met de plannen voor een nieuwe Nederlandse interconfessionele bijbelvertaling.

In deze bijdrage wil ik een aantal aspecten van het werk aan de herziening van het Oude Testament belichten: de samenstelling, doelstelling en werkwijze van de revisiecommissie, de aandacht voor het concordant vertalen, de kritiek van ds. F.H. Breukelman en de verwerking daarvan, de herziening van opschriften en tekstindeling, de spelling van eigennamen en de voortgang van het revisieproject.

Samenstelling revisiecommissie

De revisiecommissie-Oude Testament die in 1954 werd geïnstalleerd bestond uit dr. G. Ch. Aalders (voorzitter), dr. M.A. Beek, dr. A.H. Edelkoort, dr. W.H. Gispen, dr. C.J. Goslinga, dr. A.R. Hulst (eerste secretaris), dr. G. Kuiper, J.J. Kijne (tweede secretaris), dr. F.M.Th. de

Liagre Böhl, L.H. v.d. Meiden, dr. P. Minderaa, dr. H.W. Obbink, dr. G.J. Thierry en dr. Th. C. Vriezen. Van deze personen behoorden alleen de twee taalkundige adviseurs Minderaa en Kuiper niet tot de plenaire vertaalcommissie die aan de editie van 1951 had meegewerkt.

Op woensdag 22 december 1954 vond in het Bijbelhuis, Herengracht 366 in Amsterdam de eerste vergadering plaats. Daar kwam de commissie (zij het in geheel andere samenstelling) ook voor het laatst op 25 september 1967 bijeen.

Doelstelling en werkwijze

De revisiecommissie startte in 1954 met een tamelijk algemeen gehouden opdracht: het zoveel mogelijk verbeteren van de *NBG-vertaling 1951*. De commissie ging voortvarend tewerk en pakte een groot aantal zaken aan:

1. de sinds 1952 binnengekomen kritiek op de vertaling, gebundeld in een gestencild dossier en bewerkt in een kaartsysteem;
2. de artikelen die ds. F.H. Breukelman voor het tijdschrift *In de Waagschaal* schreef, plus een aantal niet-gepubliceerde kritieken die hij aan Beek had ter hand gesteld;
3. de wens meer aandacht te besteden aan de concordantie van de vertaling;
4. de inconsequente spelling van bijbelse eigennamen;
5. de toepassing van de nieuwe spelling en naamvalsconstructies;
6. de discussie over moeilijk te vertalen teksten;
7. de wetenschappelijke verantwoording van de vertaling.

Afgesproken werd dat alle leden van de commissie bij elke te bespreken tekst de gelegenheid kregen eigen opmerkingen in te brengen. Zoveel mogelijk zouden zij vooraf aan de maandelijks te houden vergadering hun aantekeningen schriftelijk opsturen, opdat anderen zich daarop konden voorbereiden.

Voor de behandeling van spellingkwesties en voor de rapportage van de discussie over moeilijk te vertalen passages in het Oude Testament werden subcommissies aangesteld. Om uiteindelijk ook een wetenschappelijke verantwoording te laten verschijnen, wilde Beek het NBG-hoofdbestuur vragen tot een uitgave van de bijbel met zakelijke voetnoten te besluiten. Dat voorstel heeft het niet gehaald, omdat andere leden van de commissie meenden dat de grens tussen zakelijke en dogmatische aantekeningen moeilijk was te trekken, en dat daarom het eerste artikel van de 'wet' van het bijbelgenootschap een dergelijke bijbeluitgave met voetnoten niet toestond.

De verwerking van de discussie over moeilijk te vertalen teksten heeft uiteindelijk geleid tot een Engelstalige editie *Old Testament Translation*

Problems, het eerste deel van de *UBS-Helps for Translators*, waarvoor de verschillende vertalers van de *NBG-vertaling 1951* materiaal ter beschikking hebben gesteld. Het werk aan deze publicatie vond overigens buiten de revisiecommissie plaats.

Concordantie

De revisiecommissie was vanaf het begin van plan meer aandacht te besteden aan de concordantie in de *Nieuwe Vertaling*, hoewel men het er wel over eens was dat volledig concordant vertalen onmogelijk was en dat er op dat punt altijd leemten zouden blijven. Voor Gispén betekende die stap in elk geval een rehabilitatie van de vaste vertaalcommissie. Die had sterk op concordant vertalen aangedrongen, maar haar invloed werd bij de uiteindelijke vaststelling van de teksten verzwakt door de Plenaire Commissie en vooral door de leescommissie die de eindredactie van de *NBG-vertaling 1951* had verzorgd. Esthetische motieven hebben daarbij zeker een rol gespeeld. Hulst tekende daarbij aan dat er oorspronkelijk weliswaar een lijst bestond van woorden die consequent op dezelfde manier zouden worden vertaald. Maar in de praktijk pakte dat niet altijd goed uit, en het inzetten van varianten werd over de hele linie volgens hem niet consequent genoeg gecontroleerd.

Tijdens de revisiearbeid hield het secretariaat omwille van het streven naar concordantie lijsten bij van woorden met de tekstplaatsen in het Oude Testament.

Kritiek van Breukelman

Bij het plan om de *NBG-vertaling 1951* te reviseren vanuit een bijzondere aandacht voor concordantie sloot de kritiek van Breukelman op de *NBG-vertaling 1951* eigenlijk goed aan. In een groot aantal artikelen in *In de Waagschaal* 8-9 (1952-1954) had hij de vertaling scherp bekritiseerd. Keer op keer wees hij erop dat de vertalers zich een te grote vrijheid hadden veroorloofd bij het weergeven van bijbelse kernwoorden. Ter illustratie volgen hier twee citaten uit de artikelen die goed laten uitkomen wat Breukelman in dat verband bedoelde.

Het eerste citaat komt uit *In de Waagschaal* 8 (1952-1953), p. 322:

Het woord *tsarah* komt in de Bijbel 73 maal voor en wordt door de NV 64 maal vertaald met benauwdheid (bijv. Jes. 8:22, 2 Chron. 20:9, Ps. 25:22; 81:8), één maal met angst (Ps. 120:1), acht maal echter met nood (1 Sam. 10:19; Jona 2:2(3), Jer. 14:8; Ps. 9:10; 10:1; 22:12, Job 5:19, Spr. 17:17). Wanneer men zo bijna steeds de realiteit *tsarah* heeft weergegeven met benauwdheid,

gebruikt men een *in het geheel van deze vertaling* onbegrijpelijk woord, wanneer men deze realiteit in een aantal teksten plotseling vertolkt met “nood”-en dan nog wel in een aantal teksten, die voor recht verstand van deze realiteit uiterst gewichtig zijn. Men kan dan namelijk niet onmiddellijk “verstaan”, dat het ook dáár weer gaat om datzelfde: het is ’t kosmisch verband prijsgegeven-zijn aan de doodsmacht, de God-verlatenheid, *de aanvechting*, de angst, “de angst der hel”, kortom: al die genoemde aspecten, die met elkander het wezen der bijbelse “benauwdheid” bepalen.

Het tweede citaat is te vinden in *In de Waagschaal* 8 (1952-1953), p. 386:

Even erg is, dat de NV in Jer. 14:8 God “Israëls Helper in de nood” laat zijn, maar in Jona 2:2,10 spreekt van “redding in de nood”, in Ps. 22:2,12 van “verlossing in de benauwdheid”, in Jer. 30:7 van “redding in de benauwdheid”, in Jes. 33:2 van “heil in de benauwdheid”, in 2 Chron. 20:9 van “hulp in de benauwdheid” en in Psalm 20:2,6,7,10 van “overwinning in de benauwdheid”. Zo wordt dus deze zelfde bijbelse realiteit van “de bevrijding in de benauwdheid” op niet minder dan acht verschillende manieren weergegeven.

De kritiek van Breukelman kwam er kort gezegd op neer dat de vertalers geen concordante vertaling hebben gegeven en dat zij dus woorden die een belangrijke rol spelen in de verkondiging van de teksten niet door eenzelfde woord in het Nederlands hebben vertaald, en dat daardoor bepaalde verbanden in de vertaling niet meer zo hoorbaar zijn als in de brontekst het geval is.

In een kort artikel in *In de Waagschaal* 9 (1953-1954) heeft Hulst op persoonlijke titel Breukelman van repliek gediend.

Verwerking van Breukelmans kritiek

Ieder lid van de revisiecommissie kreeg de beschikking over de artikelen die Breukelman in *In de Waagschaal* schreef, en over het dossier van Beek. Volgens het secretariaat was het ondoenlijk de grote hoeveelheid opmerkingen van Breukelman te verwerken in het kaartstelsel dat men speciaal voor de revisie had samengesteld, en waarin alle reacties per tekstplaats waren opgenomen. Hulst stelde voor de artikelen in een aantal vergaderingen apart te bespreken en hij bood aan daarbij als voorwerk per keer een pre-advies op te stellen. Gispén maakte daar bezwaar tegen

omdat de leden van de commissie dan te zeer waren gebonden aan het oordeel van de secretaris. Uiteindelijk besloot Aalders de opmerkingen van Breukelman in de discussie te betrekken wanneer de desbetreffende passages bij de herziening aan de beurt waren.

Dat laatste gebeurde ook, zo is op vele plaatsen uit de notulen van de commissie af te leiden. Op 11 december 1957 was een groot deel van de bijeenkomst gewijd aan een meer algemene bespreking van de artikelen van Breukelman – waarover in de notulen maar weinig is terug te vinden. Ook uit latere discussies blijkt hoezeer men met zijn kritiek rekening heeft gehouden. Zelfs op een van de laatste bijeenkomsten, die van 10 mei 1967, kwamen Breukelmans voorstellen nog ter sprake bij de revisie van Genesis 15:7.

Ik geef hier nog een paar voorbeelden van de verwerking van Breukelmans vertaalsoorten:

1. Bij de herziening van Psalm 3 is wat betreft het Hebreeuwse *jesjoe'ata* (vers 3), *hosji'eni* (vers 8) en *jesjoe'a* (vers 9) de concordantie van de brontekst ook in de vertaling bewaard. In de *NBG-vertaling 1951* koos men hier voor verschillende woorden: 'hulp', 'verlossen' en 'verlossing.' De commissie herstelde de concordantie met 'redding', 'redden' en 'redden.'

2. In Psalm 9:10 en 10:1 wijzigde de commissie 'nood' als vertaling van *tsarah* in 'benauwdheid'! Vergelijk deze herziening met wat Breukelman schreef in *In de Waagschaal* 8 (1952-1953), p. 322 (zie het citaat hierboven).

3. Bij de herziening van Genesis 8:22 is de invloed van Breukelman ook duidelijk aanwezig. De tekst in de vertaling luidt: 'Voortaan zullen, zolang de aarde bestaat, zaaïing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht, niet ophouden.'

In zijn derde artikel in *In de Waagschaal* 8 (1952-1953), p. 84 plaatste hij daar een kritische aantekening bij, de tekst lezend met Genesis 1 in het gehoor:

(...) En nu begint het verhaal van de schepping der aarde met: een dag! En dan nog een dag en nog een dag, dágen... de dagen der áarde (en dat wil zeggen: voor de mènsen!). Tegen deze achtergrond van Gen. 1 kunnen wij begrijpen hoe erg het is, dat wij nu in de NV, niet meer horen in Gen. 8:22, na de zondvloed (!) "Al de dagen der aarde", maar: "zolang de aarde bestaat". Dat is niet de spreekwijze der Schrift, maar een term uit onze geologie. (...) Een van de geheimenissen van de Schrift is de resonantie: hoe nl. telkens wanneer één woord klinkt, de ganse

Schrift op een heel bepaalde wijze wil mééklinken. Ook bij de "dagen" van Gen. 1 doet zich door de hele Schrift een luide echo vernemen, waarbij juist woorden als Ge. 8:22 (...) een zeer bijzondere klank willen geven. Deze orde die in de Schrift heerst is een orde van Godswege, "een ordening Gòds in Zijn Schrift", maar in de NV is deze orde grondig verstoord en heeft men de ordening Gods veronachtzaamd.

Bij de bespreking van die passage bleek de vergadering op 11 mei 1955 het niet eens met Breukelmans theologische vooronderstellingen voorzover hij die in verband bracht met vertaalarbeid. Maar intussen werd zijn opmerking over 'zolang de aarde bestaat' wel gehonoreerd, en wijzigde men de tekst in 'Voortaan zullen al de dagen der aarde ...' Vriezen vond dit 'geantiqueerd', al zou een dergelijke formulering volgens hem nog wel kunnen als de tekst poëtisch werd gedrukt.

Bij een tweede herziening van het bijbelboek Genesis, op 5 oktober 1966, is het revisievoorstel voor Genesis 8:22 overigens gesneuveld.

Ongetwijfeld hebben daarbij nieuwe bijbelvertaalwetenschappelijke inzichten, zoals die in de jaren zestig zijn uitgewerkt door onder anderen Eugene A. Nida en Charles R. Taber in hun *The Theory and Practice of Translation*, een belangrijke rol gespeeld.

Opschriften en de indeling van de tekst

De herziening betrof ook verbetering van opschriften en indeling van de tekst. Uit het dossier volgen hier drie voorbeelden met betrekking tot de eerste hoofdstukken van Genesis.

Volgens Van der Meiden was het opschrift boven Genesis 3, *De eerste zonde*, niet juist. Hij stelde voor het te wijzigen in *De zondeval*.

Verschiedene commissieleden waren daar niet erg gelukkig mee: het begrip *zondeval* heeft een specifieke dogmatische betekenis gekregen in het christelijk denken. Het verhaal zou deze weliswaar ook uitdrukken, maar die betekenis werd met het woord 'zondeval' te zeer geaccentueerd.

Volgens Kijne moest een opschrift de inhoud van de perikoop samenvatten, liefst met woorden uit de perikoop. Vriezen wilde het woord 'zonde' wel vasthouden, maar de relatie met christelijke dogmatiek moest niet worden gelegd. Aalders en Edelkoort waren van mening dat de term 'zondeval' in het Nederlandse spraakgebruik niet direct erfzonde en erfsmet hoefde te impliceren, maar eerder verwees naar een gebeurtenis die diep doorwerkte. Aangezien er uiteindelijk geen beter opschrift gevonden kon worden, werd de discussie op dit punt gesloten.

Dat was niet het geval bij het opschrift boven Genesis 5:1. Beek vond dat

het opschrift 'De oudvaders' boven Genesis 5 niet helemaal de juiste associaties opriep. De vergadering kon dit meevoelen en veranderde het opschrift in 'Adams geslachtsregister.'

Een niet onbelangrijke wijziging betreft de indeling van Genesis 1 en 2. De *NBG-vertaling 1951* telt twee lange perikopen. De eerste begint in Genesis 1:1 en loopt door tot Genesis 2:8. De tweede begint in Genesis 2:8. Gispén wilde graag een nieuw perikoop laten beginnen bij Genesis 2:4, Böhl bij 2:4b. Op 12 februari 1955 wordt besloten het gedeelte Genesis 2:4-7 bij de tweede perikoop te trekken. Op 30 maart 1966 is dit besluit gehandhaafd.

Geen van deze revisievoorstellen is ooit doorgevoerd in een latere herdruk van de *NBG-vertaling 1951*.

Spelling van eigennamen

Ten aanzien van de spelling van eigennamen vertoonde de *NBG-vertaling 1951* grote discrepanties, omdat de tamelijk willekeurige spelling van de *Statenvertaling* gevolgd was. Er werd een Kleine Commissie ingesteld (Grosheide, Hulst en Kijne) om de kwestie van de eigennamen in Oude en Nieuwe Testament te bekijken. Hulst wees erop dat men bij de schrijfwijze van eigennamen in het algemeen twee wegen kan bewandelen: de vrij willekeurige spelling van de *Statenvertaling* handhaven, of een spelling kiezen die meer parallel loopt met het Hebreeuws. Beek merkte op dat hij in het laatste geval dan toch onderscheid zou willen zien tussen bekende namen en onbekende. Deze laatste zouden naar het Hebreeuws getranscribeerd kunnen worden, de eerste moesten hun traditionele vorm wel houden. Verder vond men in de commissie het contact met de Katholieke Bijbelstichting wenselijk. Op 13 november 1963 kwam de commissie voor het eerst met de rooms-katholieke bijbelgeleerden dr. J. de Fraine en dr. A.v.d. Born bijeen. Gezamenlijk stelde men een nieuwe lijst van bijbelse namen samen, en die is vanaf de zeventiger jaren in de bijbeluitgaven van het NBG en de Katholieke Bijbelstichting gevolgd.

Voortgang

Van 1955 tot 1957 werkte de revisiecommissie-Oude Testament aan Genesis en Exodus. Na Exodus gaf men in het licht van de aangekondigde Nieuwe Psalmbereijming de voorkeur aan de herziening van het boek Psalmen. Om het tempo te verhogen stelde Aalders voor dat de exegeten zich zouden beperken tot het controleren van de vertaling van de grondtekst, en dat zij de opmerkingen betreffende de taal en stijl aan de neerlandici zouden overlaten. In december 1960 was de revisie van het boek Psalmen gereed. Inmiddels was er een zogenoemde kleine commissie

geïnstalleerd die voorstellen deed aan de zogenoemde plenaire commissie. De revisie van Jeremia en Job volgde. Nadat in het voorjaar van 1963 de herziene vertaling van het boek Job was goedgekeurd, zette de commissie zich aan de boeken Amos, Obadja, Joël, Jona, Micha, Nahum en Habakuk, Sefanja, Haggai, Zacharia en Maleachi. De herziening van het laatste boekje was op 2 februari 1966 af. Vanaf maart 1966 tot september 1967 werkte de revisiecommissie volgens een nieuwe procedure aan de bewerking van Genesis. Tijdens de bijeenkomst van 25 september 1967 sprak men geen nieuwe vergaderdatum meer af. De revisie werd stopgezet in verband met de plannen voor een gemeenschappelijke protestants/rooms-katholieke bijbelvertaling, uit te voeren door het NBG en de Katholieke Bijbelstichting.

Ten slotte

Er is nooit een volledig herziene editie van de *NBG-vertaling 1951* verschenen, hoewel daaraan zeker sinds de jaren zestig grote behoefte bestond. Met name het woordgebruik en de zinsbouw vond men ouderwets, een mening die ook door de leden van de revisiecommissie werd gedeeld. De voorstellen van de neerlandici van het revisieproject waren vaak zo ingrijpend dat bespreking daarvan veel tijd vergde. En met de gegeven uitgangspunten en werkwijze kon het tempo van de herziening eigenlijk ook niet hoog liggen. Niettemin is het werk van de revisoren om een aantal redenen niet vergeefs geweest. De oudtestamentische revisiecommissie heeft het opstellen van een nieuwe lijst met namen van bijbelse personen en plaatsen gestimuleerd en aan de totstandkoming daarvan ook een belangrijke bijdrage geleverd. En men moet ook niet vergeten dat sommige teksten uit het Oude Testament die door de commissie vanaf 1954 zijn herzien, wel zijn uitgegeven. Ze werden opgenomen in *Minder uit Meer*, een bloemlezing van teksten uit de Bijbel die verscheen in 1972.

Dr. J. van Dorp is als vertaalcoördinator Oude Testament werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap.

Geraadpleegde literatuur:

- Notulen van de vergaderingen van de revisiecommissie Oude Testament van 22 december 1954 tot 25 september 1967 (Archief NBG Haarlem)
- F.H. Breukelman, 'Een beoordeling van de Nieuwe Vertaling', in *In de Waagschaal* 8-9 (1952-1954). Een aantal van deze artikelen is herdrukt in *Amsterdamse Cahiers*

- voor Exegese en Bijbelse Theologie 3 (1982) p. 9-13, 4 (1983) pp. 8-25 en 5 (1984) p. 9-26.
- A. Dronkers, B. Smilde en R. Zuurmond, 'Bijbelvertaling in deze tijd', in *Ministerium* 4 (1970), p. 116-120.
  - C. Houtman, *Nederlandse vertalingen van het Oude Testament*, 's-Gravenhage 1980.
  - A.R. Hulst, 'Over de beoordeling van de Nieuwe Bijbelvertaling', in *In de Waagschaal* 9 (1953-1954), p. 126.
  - A.R. Hulst, *Old Testament Translation Problems*, Leiden 1960.
  - J.A. Koole, 'De NBG-vertaling 1951' in A.W.G. Jaakke en E.W. Tuinstra (red.), *Om een verstaanbare bijbel – Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*, Haarlem; Brussel 1990, p. 225-251.
  - J.A. Koole, *Het Oude Testament in de NBG-vertaling 1951. Ontstaansgeschiedenis, receptie en revisie van een Nederlandse vertaling van het Oude Testament*, z.p., z.j.
  - J.J. Kijne, 'De NBG-vertaling 1951', in H.W. Hollander (red.), *Spectrum van bijbelvertalingen*, Zoetermeer 1994, p. 34-43.
  - J.J. Kijne en F. Visser, *De Nieuwe Vertaling van het Nederlandsch Bijbelgenootschap*, Amsterdam 1952.
- Minder uit Meer: Bloemlezing uit de bijbel*, Amsterdam; Haarlem, 1972.

Job 28 NBG-vertaling 1951 (gereviseerd)

Bij de herziening van het Oude Testament van de *NBG-vertaling 1951* werd op 24 oktober 1962 door de Kleine Commissie een nieuwe tekst van Job 28 vastgesteld. Die commissie bestond uit prof.dr. W.H. Gispen (voorzitter), prof.dr. A.R. Hulst (secretaris), prof.dr. G. Kuiper (neerlandicus) en ds. H.J. Oldemans (notularius). De gereviseerde versie werd vervolgens ter goedkeuring voorgelegd aan de Plenaire Commissie Oude Testament. De herziene tekst van Job 28 luidde als volgt:

Job 28

Vervolg van Jobs laatste toespraken.
De wijsheid is onvindbaar voor de mens.

1 Zilver heeft zijn vindplaats,
goud een plek waar het gelouterd wordt;
2 ijzer wordt uit de grond gehaald
en erts smelt men tot koper.
3 Men verdrijft de duisternis
en onderzoekt zo diep mogelijk het gesteente
in de donkerte, in de zwartste nacht.
4 Ver van de bewoonde wereld boort men een mijnschacht;
daarin hangen zij, als vergetenen, zonder steun voor hun voeten,
daar zweven zij ver van de mensen.
5 Onder de aarde waaruit het brood voortkomt,
wordt alles omgewoeld als door vuur,
6 in haar gesteente zit de lazuursteen
die gouddeeltjes bevat.
7 Geen roofvogel kent het pad daarheen,
het oog van de gier kan het niet ontdekken,
8 de trotse dieren betreden het niet,